

KS. EDWARD POLOCZEK

PIERWSZY POLSKI DRUKOWANY ŚPIEWNIK KATOLICKI NA ŚLĄSKU CIESZYŃSKIM¹

Celem artykułu jest prezentacja wydanego anonimowo w Cieszynie w 1857 r. zbioru śpiewów i modlitw na cały rok kościelny. Zbiór ten, zatytułowany *Praca codzienna, coroczna i całożywotna każdego chrześcianina katolickiego* jest pierwszym polskim² drukowanym śpiewnikiem katolickim na Śląsku Cieszyńskim, lecz nie tylko z tego powodu zasługuje na szczególną uwagę. Bogactwo zgromadzonego w nim materiału, oryginalność układu, a przede wszystkim uwzględnienie ówczesnych potrzeb duszpasterskich sprawiły, że przez długi czas wywierał on wpływ na pokrewne mu opracowania.

W połowie ubiegłego stulecia pojęcie Śląska Cieszyńskiego kryło w sobie szczególnie złożoną rzeczywistość. Ziemia ta wchodziła w skład cesarstwa austriackiego (późniejszej monarchii austro-węgierskiej), natomiast jej stolicą biskupią był pruski wówczas Wrocław³. Ta skomplikowana sytuacja polityczna spowodowała, że Stolica Apostolska już w 1770 r. ustanowiła dla terenu Śląska Cieszyńskiego Wikariat Generalny, podporządkowany biskupowi wrocławskiemu⁴. Ponieważ z kolei diecezja wrocławska należała do metropolii gnieźnieńskiej, oczywiste było przenikanie na jej teren wpływów polskich. W związku z tym pruska kapituła wrocławska zabiegała o zmianę tej struktury administracyjnej Kościoła i włączenie diecezji wrocławskiej do najbliższej niemieckiej prowincji kościelnej. Na skutek tych starań Stolica Apostolska w 1821 r. wyłączyła diecezję wrocławską z metropolii gnieźnieńskiej, jednak nie związała jej z pruską administracją kościelną lecz podporządkowała bezpośrednio sobie⁵.

Sytuację komplikował dodatkowo brak jedności wyznaniowo-religijnej. Obok katolickiej większości występowały mocne skupiska ludności luterańskiej, a także nieliczne enklawy mozaistyczne⁶. Zjawisko to było skutkiem m.in. długotrwałych procesów migracyjnych, w wyniku których ziemię cieszyńską prócz rdzennej ludności śląskiej zamieszkiwali przybysze z ziem polskich, czeskich, morawskich i niemieckich oraz wspomniana już grupa ludności żydowskiej⁷.

Te - z konieczności zasygnalizowane w największym skrócie - zjawiska historyczne mają na celu wypuklenie faktu, że mimo niesprzyjających warunków politycznych wartości katolickie trwale zespoliły się z polskością. Polskie duchowieństwo katolickie zdawało sobie sprawę, że dla rozwoju życia religijnego i zachowania polskiej tożsamości narodowej konieczne jest wprowadzanie języka polskiego do liturgicznego użytku. Dążenia te były zresztą zgodne z zapotrzebowaniem polskich katolików, którzy poszukiwali polskich zbiorów, śpiewów i modlitw. Ponieważ w omawianym przez nas okresie nie było możliwości drukowania ich na terenie Śląska Cieszyńskiego

sprowadzano je z Galicji i Królestwa Polskiego ⁹. Okazją były tu m.in. pielgrzymki organizowane do polskich sanktuariów ⁹. Na skutek tego, że śpiewników tych było jednak mało, a równocześnie łaciński druk utrudniał korzystanie z nich (w szkołach uczono liter gotyckich), z konieczności używano śpiewników czeskich względnie morawskich ¹⁰. O wielkim zapotrzebowaniu na polską książkę do nabożeństwa świadczy niezwykle przychylna reakcja polskich katolików na wydrukowaną szwabachą w 1761 r. w Opawie (a wydaną przez księży Jana Kackenbergę, Jerzego Bajtka i Franciszka Knöbla) liczącą 648 stron pozycję zatytułowaną *Prawdziwa i jedzina do Nieba z Pisma Świątego dokazana Droga*. W związku z tym dosyć obszernym zbiorem rodzi się pytanie, dlaczego nie on, lecz wydana przecież blisko 100 lat później *Praca* stanowi przedmiot rozważań niniejszego artykułu? Przyczyny tkwią w tym, że do dnia dzisiejszego nie jest dostępny badaniom naukowym ani jeden egzemplarz tego zbioru, trudno więc powiedzieć coś bliższego o jego zawartości, a poza tym nie wywarł on takiego wpływu na późniejsze śpiewniki, jak *Praca* i zapewne z tego powodu literatura przedmiotu nie przyznaje mu pierwszeństwa wśród polskich śpiewników ¹¹. Oprócz wspomnianego zbioru z 1761 r. wiemy o wydaniu przed 1857 r. jeszcze pięciu innych polskich książek do nabożeństwa, które nie były jednak śpiewnikami *sensu stricto*, lecz modlitewnikami o małej objętości i bardzo skromnej liczbie pieśni ¹². Księża próbowali również we własnym zakresie dostarczać parafianom teksty polskich śpiewów i modlitw m.in. poprzez ich tworzenie i przepisywanie ¹³. Wydanie śpiewnika w pełnym tego słowa znaczeniu stało się w połowie XIX wieku jedną z najważniejszych potrzeb duszpasterskich, a z racji żywego w tym czasie poczucia polskości na Śląsku Cieszyńskim - również narodowościowych. Opracowania takiego zbioru podjął się ks. Antoni Janusz ¹⁴.

Praca, jak już wspominaliśmy, została wydana anonimowo ¹⁵. Jest to obszerny, beznutowy zbiór śpiewów i modlitw na cały rok kościelny. Posiada wymiary 12 cm x 19 cm i liczy stron XVI + 1039. Karta tytułowa brzmi: *Praca /codzienna, coroczna/ i całożywotna /każdego/ chrześcianina katolickiego;/ albo /książka/ modlitewna i kancyonał /dla katolików,/ z różnych książek modlitewnych i śpiewników /zebrana./ Za zezwoleniem Najprzewielebniejszego Pasterza Naszego /Henryka,/ Księcia Biskupa Wrocławskiego. /W Cieszynie./ Drukiem Karola Prochaski./ 1857. Na s. II znajduje się rycina przedstawiająca Matkę Boską Niepokalanie Poczętą. Druk jest wyraźny i zróżnicowany w zależności od tego, czy dotyczy tytułów, tekstów śpiewów i modlitw, czy też objaśnień i komentarzy. Na s. 1039 zamieszczona jest szczegółowa errata błędów.*

Kierując się myślą o użyteczności opracowywanego przez siebie śpiewnika ks. Janusz włączył do *Pracy* śpiewy i modlitwy znane katolikom Śląska Cieszyńskiego ¹⁶. Bardzo często źródła, z których zostały zaczerpnięte teksty, podaje sam autor. Dotyczy to jednak zasadniczo modlitw i komentarzy liturgicznych, natomiast pieśni zaopatrywane są w tego rodzaju informacje tylko w tych przypadkach, gdy są one tłumaczeniem śpiewu łacińskiego. Ks. Janusz postępuje tak zgodnie z istniejącym w tym czasie zwyczajem wydawania śpiewników bez podawania pochodzenia poszczególnych pieśni ¹⁷. W gromadzeniu śpiewów ks. Janusz korzystał również z pomocy tak bardzo zasłużonych dla polskości Śląska Karola Miarki ¹⁸ i Józefa Lompy ¹⁹.

Dla zorientowania czytelnika w układzie śpiewnika i zawartości śpiewów przedstawiamy ogólny schemat zbioru z podaniem liczby śpiewów znajdujących się w poszczególnych działach i poddziałach

tematycznych. Pomijając część wstępną i końcową da się w *Pracy* wyodrębnić sześć głównych działów (w naszym zestawieniu ich tytuły podajemy w wersji oryginalnej ²⁰) oraz szeregu poddziałów (ich tytuły są propozycją autora artykułu):

I	PRZYGOTOWANIE DO ŻYCIA CHRZEŚCIAŃSKIEGO I PRACY JEGO	11
II	POCZĄTEK PRACY CODZIENNEJ, COROCZNEJ I CAŁOŻYWOTNEJ	14
III	NABOŻEŃSTWO PODCZAS ODPRAW KOŚCIELNYCH ²¹	62
	1 Śpiewy związane z Mszą św. - 52	
	a/ na <i>Asperges me</i> i <i>Vidi aquam</i> (2)	
	b/ mszalne (19)	
	c/ przed i po kazaniu (6)	
	d/ na wystawienie Najświętszego Sakramentu i błogosławieństwo po Mszy św. (25)	
	2 Nabożeństwo popołudniowe (10)	
IV	NABOŻEŃSTWO WEDŁUG ROKU KOŚCIELNEGO	287
	1 Śpiewy w okresie Adwentu - 18	
	a/ pieśni adwentowe (13)	
	b/ pieśni w uroczystość Niepokalanego Poczęcia N.M.P. (5)	
	2 Śpiewy w okresie Bożego Narodzenia - 42	
	3 Śpiewy w okresie Wielkiego Postu - 68	
	4 Śpiewy w okresie Wielkanocy - 33	
	a/ pieśni wielkanocne (18)	
	b/ pieśni na Wniebowstąpienie Pana Jezusa (2)	
	c/ pieśni na Zesłanie Ducha Świętego (7)	
	d/ pieśni na poświęcenie kościoła (2) ²²	
	e/ pieśni na uroczystość Trójcy Świętej (4)	
	5 Nabożeństwo do Opatrzności Boskiej - 8	
	6 Śpiewy na uroczystość Bożego Ciała - 24	
	7 Śpiewy w dzień Najśłodszego Serca Pana Jezusa - 4	
	8 Śpiewy w uroczystości Matki Boskiej - 38	
	9 Nabożeństwo w dni Świętych Pańskich - 35	
	10 Śpiewy w Dzień Zaduszny - 17	
V	NABOŻEŃSTWA W ROZMAJTYCH PRZYGODACH ŻYCIA	26
	1 Pieśni w dzień ślubu małżeńskiego - 3	
	2 Nabożeństwa związane z życiem rodzinnym i stanowym - 15	
	3 Pieśni przygodne - 8	
VI	ZAKOŃCZENIE PRACY CODZIENNEJ I CAŁOŻYWOTNEJ CHRZEŚCIANINA KATOLICKIEGO	36
	1 Nabożeństwo wieczorne - 4	
	2 Nabożeństwo w czasie choroby lub u schyłku życia - 2	
	3 Nabożeństwo za zmarłych - 30	

Zawartość śpiewnika dotyczy w zasadzie całokształtu życia chrześcijańskiego zarówno w życiu *sensu stricto* religijnym jak i świeckim. Przez cały śpiewnik przewija się podstawowa dla duchowości chrześcijańskiej myśl o przenikaniu się tych dwóch sfer. Daje się zauważyć próbę ukazania analogii istniejącej pomiędzy pojedynczym dniem a całym życiem człowieka wierzącego, co sugeruje już sam tytuł - *Praca codzienna, coroczna i całożywotna*. Myśl ta widoczna jest także w kolejności działów. I tak sakramenty Chrztu, Pokuty i Eucharystii - jako zapoczątkowujące, a następnie podtrzymujące przez całe życie więź z Bogiem (dział I) - złączone są z nabożeństwami na poszczególne dni, gdzie kontakt z Bogiem rozpoczyna się modlitwą poranną i utrzymywany jest poprzez spotkania z Nim przy pracy, nauce, posiłku, nawiedzeniu Najświętszego Sakramentu i przez akty strzeliste (dział II) oraz Mszę św. i nabożeństwa paraliturgiczne (dział III).

Najbardziej rozbudowany jest dział IV zawierający nabożeństwa ułożone według roku liturgicznego (636 stron, a więc ponad połowa

zawartości). Ta część śpiewnika dotyczy nabożeństw liturgicznych odbywających się głównie w świątyni, a związanych z rokiem kościelnym. Niejako odpowiednikiem życia wielkiej rodziny Kościoła jest życie "kościół domowego" - rodziny. Dział kolejny - V - obejmuje takie wydarzenia jak zawarcie związku małżeńskiego, narodziny dziecka, jego chrzest oraz codzienne problemy rodziny i jej członków. Wreszcie dział VI skierowuje uwagę na problemy eschatologiczne.

Klamrami spajającymi zawartość *Pracy* są modlitwy do Ducha Św. Wyrażają one prośbę o godne przeżycie wszystkich chwil oraz refleksje nad celem życia i przemijalnością czasu.

Cechą charakterystyczną śpiewnika ks. Janusza jest to, że nie ma on wyraźnego podziału na część modlitewną i na część zawierającą pieśni, ale w ramach tematycznych zamieszczone są w nim zarówno jedno jak i drugie. Nie jest to typowe dla wszystkich śpiewników z tego czasu ²³.

Nie zawsze zachowany jest w ramach działów śpiewnika porządek alfabetyczny pieśni. Jest to jednak zjawisko spotykane i w innych zbiorach z tego okresu ²⁴. Być może dla ks. Janusza pewną rolę odgrywała tu popularność pieśni ²⁵.

Mankamentem utrudniającym korzystanie z *Pracy* jest brak alfabetycznego spisu pieśni. Ks. Janusz postąpił tu jednak zgodnie z istniejącym wówczas sposobem wydawania śpiewników.

Praca zawiera w sumie 436 śpiewów. Zbyt wąskie ramy artykułu nie pozwalają na szczegółowe ich omówienie, dlatego też ograniczymy się do przedstawienia kilku problemów, które mogą być przykładem specyfiki tego zbioru.

Ciekawy jest układ i repertuar śpiewów eucharystycznych (stanowią one najliczniejszą grupę pieśni w śpiewniku): W odróżnieniu od innych ówczesnych śpiewników, które śpiewy ku czci Najświętszego Sakramentu zamieszczają w dwóch grupach (mszalne i na Boże Ciało), ks. Janusz wyodrębnia dodatkowo pieśni przed i po Komunii św., przeznaczone do śpiewania w związku z wystawieniem Najświętszego Sakramentu oraz błogosławieństwem eucharystycznym. Wśród pieśni związanych z Komunią św. szczególną uwagę zwracają adresowane do dzieci pierwszokomuniyjnych, ponieważ zasadniczo nie są one w innych śpiewnikach wyodrębnione. Należy tu podkreślić, że uroczysta forma wspólnej dla grupy dzieci pierwszej Komunii św. znana jest w Polsce dopiero od połowy XIX w. ²⁶, wyodrębnienie więc w *Pracy* pieśni dla tych dzieci ma swoją wymowę. Zbiór ks. Janusza zawiera największą liczbę pieśni mszalnych (26) ²⁷ ze wszystkich znanych do 1857 r. śpiewników, a i w późniejszych nieliczne tylko posiadają ich więcej ²⁸. Bogactwo tych śpiewów podkreślają tzw. okresowe pieśni mszalne na Wielki Post, Wielki Czwartek, Wielkanoc i Zesłanie Ducha Św., które zaczęto wprowadzać dopiero w połowie XIX w. ²⁹. O wielkiej czci Eucharystii świadczy również zamieszczenie w repertuarze śpiewnika nieszporów na uroczystość Bożego Ciała. Miało to być może służyć podkreśleniu katolickiego rozumienia Eucharystii w związku ze wspomnianą już koegzystencją katolików z luteranami.

W bogatym repertuarze śpiewów za zmarłych należy podkreślić zjawisko zamieszczenia obok polskiego tłumaczenia liturgicznych śpiewów żałobnych również polskich pieśni śpiewanych w miejsce liturgicznych. Oprócz tych *Praca* zawiera szereg innych pieśni pogrzebowych dostosowanych do stanu, zawodu, płci i wieku człowieka zmarłego.

Charakterystycznym zjawiskiem dla XIX stulecia był szczególny kult świętych znajdujący swoje odbicie także w śpiewnikach z tego okresu, które zawierają wiele pieśni ku ich czci. Śpiewnik ks. Ja-

nusza nie jest pod tym względem wyjątkiem ³⁰. Najliczniej reprezentowane są w nim śpiewy do św. Jana Nepomucena (4 pieśni i litania), co podkreśla lokalny charakter zbioru, ponieważ święty ten był na Śląsku Cieszyńskim czczony w sposób wyjątkowy.

W *Pracy* znajdują się dwa unikalne śpiewy, mianowicie *Nabożeństwo przy Jutrznii* (śpiewane przed pasterką na Boże Narodzenie) oraz *Psalmy Wielkanocne*. Obydwa te śpiewy zbudowane są na wzór godzin brewiarzowych, przy czym tzw. "psalmy" wchodzące w ich skład nie pochodzą z biblijnej Księgi Psalmów, lecz są oryginalnymi utworami nieznanego autora.

Ciekawy dla historyka liturgii może być fakt włączenia pieśni w przygotowanie do spowiedzi św. Mogłoby to sugerować myśl, że na Śląsku Cieszyńskim odprawiano już w połowie XIX w. swego rodzaju nabożeństwa pokutne (jednakże o istnieniu takich nabożeństw w omawianym czasie nie posiadamy żadnych wiadomości).

Znaczną część *Pracy* zajmują modlitwy. Obejmują one szeroki wachlarz życia katolickiego, a ich tematyka pozwala na dokonanie podziału na modlitwy związane z rokiem kościelnym i modlitwy okolicznościowe.

Repertuar modlitw śpiewnika ks. Janusza obejmuje swym zakresem nie tylko święta kościelne, lecz i dni o charakterze wspomnień liturgicznych a także całych okresów roku kościelnego. Dotyczy to przede wszystkim całego okresu Wielkiego Postu. Wiele modlitw związanych jest ze zwyczajowymi błogosławieństwami Kościoła przypadającymi na określone dni liturgiczne (np. święcenie owsa w dniu św. Szczepana).

Wiele miejsca poświęcono Sakramentom św., a zwłaszcza Eucharystii (55 stron) i sakramentowi Pokuty (37 stron). Również pozostałe sakramenty mają swoje miejsce w *Pracy*.

Modlitwy okolicznościowe można uszeregować w dwie grupy: modlitwy, które powinno się odmawiać codziennie (poranne i wieczorne, przed i po posiłku, związane z wykonywaną pracą i nauką, modlitwy stanowe, a także bardzo różnorodny zbiór aktów strzelistych), i modlitwy na wyjątkowe okazje (np. prośba matki oczekującej dziecka).

Wiele modlitw przeznaczonych jest dla ludzi chorych i opiekujących się nimi. Równie pokaźną grupę stanowią modlitwy z okazji śmierci oraz pogrzebu tak dorosłych jak i dzieci.

Niezaprzeczną zaletę stanowi włączenie do *Pracy* szeregu modlitw liturgicznych Kościoła. Spotykamy je m.in. w obrzędach Mszy św., Triduum Sacrum, pogrzebu.

W śpiewniku zamieszczono około 40 komentarzy dotyczących okresów liturgicznych, świąt i różnych sytuacji życiowych. Ich objętość mieści się w granicach od kilku zdań do ponad dwu stron w przypadku Mszy św. Komentarze te mają na celu pogłębić u wiernych zrozumienie tajemnic wiary poprzez wyjaśnienie ich zasadności teologicznej oraz sposobu ich przeżywania. Niektóre śpiewy i modlitwy posiadają krótkie objaśnienia, które wskazują na ich pochodzenie, odsyłają do melodii innej pieśni, precyzują główną myśl tekstu lub przybliżają postać świętego.

Praca została przyjęta przez polskich katolików na ziemi cieszyńskiej entuzjastycznie ³¹. Jej wartość doceniono również poza granicami Śląska Cieszyńskiego (np. wielu wiernych z diecezji tarnowskiej wyraziło chęć nabycia drugiego wydania tego zbioru) ³². T. Klonowski cytuje w swoim śpiewniku pełną uniesienia ocenę *Pracy* (zamieszczoną przez "Tygodnik Katolicki" z dnia 26 lutego 1864 r. ³³, zaś redaktor warszawskiego "Tygodnika Ilustrowanego" Władysław Ludwik Anczyc zamierzał uczcić ks. Janusza drukując o nim w swoim piśmie wspomnienie pośmiertne (z niewiadomych przyczyn

wspomnienie to nie ukazało się jednak) ²⁴.

Znaczenie *Pracy codziennej, corocznej i całonocnej* ks. Antoniego Janusza jest wielowymiarowe. Przede wszystkim jest to śpiewnik, który zapoczątkował na Śląsku Cieszyńskim ²⁵ cały szereg wydawnictw tego typu będąc dla większości ich autorów wzorcem zarówno co do układu, jak i repertuaru. Oprócz pięciu następnych wydań *Pracy* ²⁶ do 1925 r. ukazało się 30 innych śpiewników ²⁷, z których 9 wywodziło się z tego zbioru ²⁸. Zbiór ks. Janusza zapoczątkował proces usuwania z użytku śpiewników obcojęzycznych. Należy podkreślić fakt, że *Praca* przekazując w dużej mierze lokalny repertuar, tradycje, zwyczaje i obrzędy uwzględnia również repertuar z innych terenów Polski. Wielkim walorem zbioru jest duch szacunku dla nauki i liturgii Kościoła Katolickiego.

Te bardzo skrótowo ukazane dane pozwalają stwierdzić, że *Praca* ks. Antoniego Janusza należy do najbardziej znaczących śpiewników polskich z połowy XIX wieku.

P r z y p i s y

¹ Niniejszy artykuł powstał w oparciu o materiał opracowany szerzej w pracy doktorskiej autora (głównie w jej II rozdziale) *Polskie śpiewniki katolickie na Śląsku Cieszyńskim w latach 1857-1925. Studium źródłoznawcze*, napisanej pod kierunkiem Jubilata w Instytucie Muzykologii Kościelnej KUL w 1987 r.

² Śpiewnik zawiera oprócz tekstów polskich ok. 40 tekstów w języku łacińskim (pieśni, litanie, psalmy, modlitwy mszalne i inne). Wszystkie posiadają tłumaczenie polskie.

³ J. L o n d z i n. *Historja Generalnego Wikarjatu w Cieszynie*. Napisał [...], profesor gimnazjum. Cieszyn 1926 s. 4 n; J. G a l i c z. *Biblijoteka polska teologów wrocławskich w Ołomuńcu i Widnawie. Przyczynek do dziejów ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*. Cieszyn 1934 s. 3; K. P o p i o ł e k. *Historia Śląska od pradziejów do 1945 r.* Katowice 1972 s. 118.

⁴ L o n d z i n. *Historia Generalnego Wikarjatu* s. 4 n.

⁵ A. R o g a ł s k i. *Kościół katolicki na Śląsku. Studia nad dziejami diecezji wrocławskiej*. Warszawa 1955 s. 43.

⁶ "Gwiazdka Cieszyńska" 1858 nr 16.

⁷ "Tygodnik Cieszyński" 1849 nr 5; J. C h l e b o w c z y k. *Wybory i świadomość społeczna na Śląsku Cieszyńskim w drugiej połowie XIX w. Przyczynek do badań nad kształceniem świadomości społecznej w okresie kapitalizmu*. Katowice 1966 s. 10 przypis 1.

⁸ L o n d z i n. *Historja Generalnego Wikarjatu* s. 24.

⁹ J. L o n d z i n. *Jaki wpływ wywarła reformacja na ukształtowanie się stosunków polskich na Śląsku Cieszyńskim?* Cieszyn 1934 s. 16; E. K o p e ć. *Szkice z przeszłości Czechowic*. Katowice 1977 s. 45.

¹⁰ Niektóre z tych śpiewników zawierały polskie śpiewy. Zob. J. L o n d z i n. *Polskość Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn 1924 s. 29, 39.

¹¹ Zob. E. G r i m. *Siedemdziesięciopięciolecie pierwszej polskiej książki do nabożeństwa na ziemi cieszyńskiej*. "Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku" 1931 nr 3 s. 148-159 (dotyczy *Pracy* ks. Janusza).

¹² Są to: *Pieśni ku Mszy świętej*. Brno 1785; *Modlitwy z włoskiego przetłumaczone*. Brno 1788; *Książka nabożna*. Cieszyn 1823;

Pieśni ku Mszy świętej s Litaniami a Modlitwami. Cieszyn 1825;
Wykaz osobliwych nabożeństw. Cieszyn 1837.

¹³ L o n d z i n. *Historja Generalnego Wikarjatu* s. 20;
K o p e ć. *Szkice z przeszłości Czechowic* s. 42.

¹⁴ Ks. Antoni Janusz urodził się dnia 19 września 1820 r. w Czechowicach. W latach 1841-1845 był studentem teologii w Seminarium Duchownym w Ołomuńcu, gdzie należał do organizatorów Biblioteki Teologów Polskich. Po otrzymaniu święceń kapłańskich objął funkcję wikariusza w parafii w Bielsku, gdzie proboszczem był wybitny propagator języka polskiego ks. dr Mateusz Opolski. W 1848 r. został mianowany proboszczem w Zebrzydowicach, gdzie pracował aż do śmierci w dniu 4 lipca 1861 r. Zob. "Gwiazdka Cieszyńska" 1861 nr 27, 29.

¹⁵ Autorstwo ks. Janusza ujawniono w zapowiedzi wydania nowego polskiego śpiewnika w "Gwiazdce Cieszyńskiej" 1857 nr 7.

¹⁶ Zob. karta tytułowa śpiewnika. Również na s. V i VI autor pisze: "[...] nic tu nie znajdziecie nieznanego, lecz wiele już w innych księgach od przodków naszych nam podanego, tylko do porządku (sic!) nowego ułożonego".

¹⁷ Wyjątkowo T. Klonowski jedynie przy niektórych pieśniach odnotowuje rejon ich pochodzenia względnie podaje skrót "T. Kl." określający autora opracowania. Zob. *Szczeble do Nieba czyli Zbiór pieśni z melodyjami w kościele rzymsko-katolickim od najdawniejszych czasów używanych.* T. 1-2. Poznań 1867.

¹⁸ J. P o ś p i e c h. *Śląsk. W: Dzieje folklorystyki polskiej 1800-1863, epoka przedkolbergowska.* Red. H. Kapełus i J. Krzyżanowski. Wrocław 1970 s. 450.

¹⁹ G r i m. *Siedemdziesięciopięciolatecie* s. 155.

²⁰ W śpiewniku nie występuje tytuł IV działu. Przyjęliśmy go, ponieważ wskazuje na tematykę najobszerniejszej części *Pracy*.

²¹ Dział ten obejmuje różnego rodzaju nabożeństwa odbywające się w świątyni.

²² W układzie wewnętrznym śpiewnika pieśni na poświęcenie kościoła - jako związane z Osobą Ducha Św. - włączone zostały w poddział śpiewów na okres wielkanocy.

²³ Dla przykładu *Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy* K. Piekoszowskiego w wydaniu trzecim z 1859 r. zamieszcza na 197 stronie tytuł *Początek pieśni*.

²⁴ Nawet w większym stopniu niż w *Pracy* widoczne jest to w śpiewnikach M. Mioduszewskiego (*Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w kościele katolickim używane.* Kraków 1838) czy wspomnianych już zbiorach Piekoszowskiego i Klonowskiego.

²⁵ Dla przykładu pieśń na Wniebowstąpienie Pana Jezusa *Witaj, witaj dniu święty* umieszczona jako pierwsza występuje w śpiewnikach cieszyńskich do 1925 r. 21 razy, natomiast umieszczona jako druga *Pan Jezus w niebo wstępuje* tylko 12 razy.

²⁶ D. Z i m o Ń. *Uczestnictwo wiernych we Mszy świętej na ziemiach polskich w XIX wieku w świetle modlitewników i podręczników liturgicznych. Studium historyczno-liturgiczne.* Lublin 1977 s. 177 (mps pracy doktorskiej w Arch. KUL).

²⁷ Na liczbę tę składają się oprócz 19 pieśni podanych w zestawieniu również pieśni mszalne okresowe i żałobne.

²⁸ B. B i e l a w s k a. *Polska pieśń mszalna do 1914 roku.* W: *Studia z dziejów liturgii w Polsce.* Red. W. Schenk. T. 3. Lublin 1980 s. 177-189.

²⁹ B i e l a w s k a. jw. s. 175.

³⁰ *Praca* zawiera śpiewy do 27 świąt oraz jedną pieśń do Wszystkich Świętych.

³¹ "Gwiazdka Cieszyńska" 1857 nr 26; G r i m. *Siedemdziesięcio-
pięciolecie* s. 153.

³² "Gwiazdka Cieszyńska" 1857 nr 26.

³³ K l o n o w s k i. *Szczeble do nieba* t. 2 s. 1459.

³⁴ *Korespondencja Pawła Stalmacha*. Oprac. I. Homola. Wrocław 1963 s. 62.

³⁵ Pierwszy polski śpiewnik ewangelicki na Śląsku Cieszyńskim ukazał się w 8 lat po *Pracy* - w 1865 r. Był to opracowany przez ks. Jerzego Heczko *Kancyonał czyli śpiewnik dla chrześcian ewangelickich zebrany i ułożony za staraniem ewangelickiego duchowieństwa w c. k. Śląsku*.

³⁶ Ukazały się one w latach 1858 (a więc już w rok po pierwszym wydaniu!), 1868, 1878, 1891 i 1905. Wydania z lat 1868 i 1878 opracowywał ks. Jan Żmijka (przypomnijmy, że ks. Janusz zmarł w 1861 r.), natomiast autorów pozostałych edycji nie udało się nam ustalić. Począwszy od wydania z 1868 r. (tzn. trzeciego) zbiór otrzymał inny tytuł, mianowicie *Kancyonał katolicki i razem książka modlitewna pierwotnie ułożona przez śp. X. Antoniego Janusza*, przy czym wzmianka o pierwszym autorze *Pracy* znajduje się we wszystkich jej wydaniach. Świadczy to o dużym szacunku, jakim darzono ks. Janusza.

³⁷ Pomijamy tu książki do nabożeństwa, w których śpiewy stanowiły tylko dodatek do modlitw.

³⁸ Są to: anonimowo wydany w Lipsku w 1873 r. *Chorał czyli zbiór melodyi do kancyonału katolickiego ks. Antoniego Janusza* zawierający nie tylko melodie, ale również towarzyszenie organowe do 550 śpiewów, oraz osiem edycji (w tym pięć stereotypowych) zbioru zatytułowanego *Kancyonał katolicki mniejszy i razem książka modlitewna* autorstwa ks. Żmijki (znajdują się w nim wybrane śpiewy i modlitwy z *Pracy*).

THE FIRST POLISH CATHOLIC SONGBOOK PRINTED IN CIESZYN SILESIA

S u m m a r y

The first Polish Catholic songbook printed in Cieszyn Silesia is entitled "The work for every day, for every year and for the whole of every Catholic Christian". The author of the songbook was Father Antoni Janusz. It was published anonymously in Cieszyn in 1857. The ample collection contains no notes but does contain 436 songs, as well as many prayers for the whole church year. Scores of commentaries concerning the liturgical periods, the holy days and various situations in life were also included in it. The purpose of those commentaries is to deepen the understanding of the secret of faith through the explanation of its theological basis and of the way believers experience it. The contents of the collection concerns the whole of Christian life, both the religious life in the strict sense and lay life.

The collection is an important work in many respects. It is primarily a songbook which initiated a whole series of such publications in Cieszyn Silesia. For the majority of authors at that time it provided a model both as regards arrangement and repertory. The collection of Father Janusz started the process of eliminating foreign language songbooks from use. It propagates not only a regional repertory and local traditions, customs and rites, but also is aware of the repertory of other regions of Poland. Its most outstanding quality is the spirit of respect for the teaching of the Catholic Church and for its liturgy. It

is considered to be one of the most significant Polish Catholic songbooks from the middle of the XIXth century.

The work of the Rev. Antoni Janusz found an enthusiastic reception among the Catholic Polish population of Cieszyn Silesia. The value of this songbook was also appreciated beyond the confines of Cieszyn Silesia.